

CSALÁD ÉS IDENTITÁS

A vegyes házasság szerepe a magyarországi
kisebbségi közösségek reprodukciójában

TÓTH ÁGNES – VÉKÁS JÁNOS

A nemzetnek mint értékalapú közösségnek a határai annál képlékenyebbek, átjárhatóbbak, minél kevésbé érvényesül a társadalomban a nemzeti-etnikai alapú kategorizáció.¹ Ha azonban a nemzeti-etnikai identitás a külső környezet ítélete és előítélete folytán az adott közösség társadalmi-gazdasági helyzetét is meghatározza,² a társadalmi kohézió akadályává válhat.³ Amennyiben viszont az ilyen kategorizáció nem kizáró, kirekesztő, akkor a képlékeny közösségi határok átlépése bizonyos mértékben a társadalmi folyamatok egész sorának esetében természetes jelenség. Ez vonatkozik a házasságra, a családra is. A nemzeti-etnikai identitás ugyanis bármilyen mélyen ágyazódjék is bele a személyiség mélyrétegeibe, mégsem az egyetlen és sokszor nem is a legmarkánsabban megmutatkozó a csoportkötődések sorában. Ugyanakkor, ha a nemzetek között nincsenek kiélezett konfliktusok, a csoportok, közösségek szerkezete is viszonylag szilárd, hiszen tagjaik számára a csoport biztonságot ad, segít eligazodni a világ dolgaiban, s inkább támogatja, mintsem gátolná az egyén másfajta csoportérdekeinek érvényesítését.⁴ Mindez érvényes a vegyes házasságokra is.

Természetes, hogy az emberek túlnyomó többsége nemzeti-etnikai tekintetben homogén házasságban él, hiszen e legintimebb közösség a szellemi-kulturális értékrendben való osztozást is feltételezi. Másfelől az is természetes, hogy az esetek bizonyos hányadában a családi közösségek kialakulásában más csoportkötődések, vonzalmak, affinitások felülírják a nemzeti-etnikai meghatározottságot. Ennek folyománya a vegyes házasság. A kérdés csak az, hogy ez az átjárás milyen irányú, milyen indíttatású és milyen egyéb jellemzőket mutat. Mi képezheti tehát a vegyes házasságok kritikus pontjait a nemzeti-etnikai identitás vonatkozásában?

¹ Az identifikáció és kategorizáció általunk használt értelmezéséről lásd: Jenkins 1997.

² A gazdasági tényezőknek a nemzeti identitásra gyakorolt hatásáról részletesebben: Tóth – Vékás 2006.

³ A kérdéssel kapcsolatos álláspontunkat részletesebben lásd: Tóth – Vékás 2005.

⁴ A társadalmi válsághelyzeteknek és nemzeti konfliktusoknak a vegyes házasságokra gyakorolt hatásáról lásd: Liht–Drakulić 1997.

Két szempontra kell rámutatni, két megközelítés alapján érdemes a jelenséget vizsgálni. Az egyik a nemzetállamnak mint első számú aktornak a szerepe. A vegyes házasság jelensége akkor válik problematikussá, ha az állam tudatosan felhasználja az asszimiláció gerjesztésére, a nemzeti-etnikai kisebbségi közösségek bomlasztására. A másik szempont a vegyes házasságok jelenségének mint a nemzetek közötti viszonyok mutatójának az értelmezése. Az e téren jelentkező szembeötlő aránytalanságok ugyanis a társadalmi szerkezet nemzeti-etnikai vonatkozásainak egyébként rejtett jellemzőire utalhatnak. Egyértelműen egyirányú átjárást tapasztalva számolni kell azzal, hogy a vegyes házasság lehet maga az asszimiláció eszköze, de a más eszközökkel gerjesztett asszimiláció mutatója is. Ennek tisztázása interpretációs feladat.

Térségünk a kisebbségkutatói megegyeznek abban, hogy a vegyes házasság az asszimiláció legjelentősebb tényezője.⁵ A politikusok ehhez a megállapításhoz gyakran társítanak általánosító – céltételezésük szerint vagy pozitív, vagy negatív – értékítéletet. Megközelítésünk szerint a vegyes házasság magában sem nem jó, sem nem rossz: bennünket az érdekel, hogy mennyiben tükrözi az egyéni választás szabadságát és mennyiben a kényszerítő körülmények rabságát. Ennek érdekében megvizsgáljuk, hogy az adott feltételek hogyan befolyásolják a vegyes házasságok arányának alakulását, és feltárjuk, hogy kisebbségenként milyen különbségek mutatkoznak. Ezek a tények segíthetnek annak megítélésében, hogy a többségi társadalom és az állampolitika gyakorol-e asszimilációs vagy szegregációs nyomást a kisebbségekre.

Elemzésünk tárgyát azok a személyek és a velük egy családban élők képezik, akik a 2001. évi magyarországi népszámlálás⁶ során a nemzeti-etnikai identitásra vonatkozó négy népszámlálási kérdés legalább egyike esetében úgy nyilatkoztak, hogy a nevesített kisebbségek valamelyikéhez tartoznak. Számuk 422 780. Egy személy a kérdések mindegyikére akár három választ is megjelölhetett. 314 060-an vallották magukat nemzetiség, 300 627-en kulturális kötődés, 135 788-an anyanyelv, 166 366-an pedig a családi, baráti közösségben beszélt nyelv szerint valamely nevesített kisebbséghez tartozónak.

Az identitás természetének részletesebb boncolgatása helyett mindössze arra szeretnénk rámutatni, hogy ennek vannak mind kvantitatív, mind kvalitatív jellemzői: nem csak azt nem tudjuk pontosan, hogy „kik a németek”, hanem azt sem, hogy „kik mennyire németek” vagy „miben németek”. Minden keresztmetszet csak egy nézőpontból mutatja be az adott közösséget. Tudatában vagyunk ennek, amikor – ha nem kimondottan az identitás szilárdsága, kompakt-sága a kérdés – azon személyek adataival dolgozunk, akik nemzetiségük szerint vallották magukat valamely kisebbséghez tartozónak. A családtípus és családi

⁵ Példaként lásd: Hoóz 2002.

⁶ Az elemzésünkben szereplő adatok, ha másként nem jeleztük, a 2001. évi magyarországi népszámlálásra vonatkoznak és a Központi Statisztikai Hivatal számítógépes adatbázisából származnak.

állás tekintetében ebben csak a házaspáros típusú családok, ezen belül pedig a házastárs/élettárs és a gyermek családi állásúak nemzetiségét vizsgáljuk.

Összesen 99 256 olyan házaspáros típusú családot vettek nyilvántartásba, amelyben nemzetisége szerint a házastársak legalább egyike valamely nevesített kisebbséghez (vagy ahhoz is) tartozott. Közülük 76 371-ben a férj, 78 965-ben a feleség csak magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ugyanakkor 90 416 gyermeket írtak össze valamelyik nemzetiséghez tartozóként, közülük 3535-öt olyan családban, amelyben egyik házastárs sem volt vele azonos nemzetiségű. Ezeket a számokat, arányokat és összefüggéseket vesszük részletesen szemügyre a következőkben.

Demográfiai körülmények

A házasságok nemzeti-etnikai összetételének alakulását tényezők sokasága formálja: a kisebbségek létszáma, területi elhelyezkedése, képzettsége, társadalmi-gazdasági helyzete, és nem utolsósorban az egyes kisebbségek közötti kulturális közelség, illetve távolság. Ha a vegyes házasságok elterjedtségét és okait kívánjuk elemezni, akkor először mindenképp meg kell vizsgálnunk néhány olyan – úgymond – objektív körülményt, amelyre ezeknek a leginkább befolyása van.⁷ Mindenekelőtt azt kell felmérni, hogy az adott kisebbségi közösségnek mennyire kiegyenlített a „házassági piaca”, azaz milyen a részpopuláció nemek szerinti megoszlása.

Magyarország össznépességében az elmúlt évszázad során folyamatosan emelkedett a nők aránya, alapvetően magasabb átlagéletkoruk miatt: a 2001. évi népszámlálás adatai szerint száz férfira valamivel több mint 110 nő jutott. A településterülettel rendelkező, nagyobb lélekszámú kisebbségek esetében a nők magasabb aránya még karakteresebb, alapvetően azért, mert e kisebbségek átlagéletkora még az össznépességénél is magasabb. Száz férfira a horvát kötődésűeknél 115, a németeknél 111, a szlovákoknál 126, a szlovéneknél 119 nő jutott. Fordított reláció csak a cigányok esetében mutatkozik. Körükben az átlagosnál jelentősen magasabb születésszám és alacsonyabb életkor folytán száz férfira csak 97 nő jut. Az is megfigyelhető, hogy a nők aránya magasabb azok között, akik anyanyelvük szerint vallották magukat az adott kisebbséghez tartozónak, mint akik nemzetiségüknek mondták azt. Ez abból ered, hogy a kisebbségi anyanyelvűek átlagéletkora magasabb, az idősebbek között pedig több a nő.

A nemek közötti arány azonban csak akkor érdemleges információ a potenciális házasságokról, ha azt a korösszetétellel párhuzamosan vizsgáljuk. Ezért elsősorban azt kell számba venni, hogy az adott kisebbségben hogy viszonylik

⁷ A házasságkötések nem etnikai vonatkozású tényezőiről részletesen lásd: Bukodi 2001b; Bukodi 2002.

egymáshoz a házasodási korban lévő férfiak és nők száma. Ennek érdekében kiszámítjuk az adott nemzetiségű férfiak, illetve nők korévenkénti számát, és megvizsgáljuk azok korévenkénti arányait. Összehasonlításként tekintsük először ezeket a relációkat Magyarország össznépességén belül. A fiúk aránya 25 éves korig korévenként 4–5%-kal magasabb, 36 éves korra az arány nagyjából kiegyenlítődik, majd megfordul, és folyamatosan növekszik a nők javára: a 80. életévét már feleannyi férfi sem éri meg, mint nő.

A gyermekkorúak – a cigányok kivételével – minden kisebbségben alacsonyabb arányban vannak képviselve, mint az ország össznépességében. Ez egyaránt érvényes a nőkre és a férfiakra is. A német nemzetiségűek esetében a férfiaknál 36, a nőknél 39 éves korban fordul meg a reláció, a szlovákoknál ennél jóval magasabb korban, 42, illetve 45 év körül. Az ezt követő korévek részesedése az össznépességénél rendre magasabb a németek, és még inkább a szlovákok és horvátok esetében, nem annyira viszont a románok és ukránok körében, közöttük jelentős a külföldön születettek hányada.

A románoknál a 25–35 évesek túlréprezentáltsága a szembetűnő, az ukránoknál ez a többlet egyenletesebben oszlik meg a 24–48 évesek között. A bevándorlók körében jelentékeny a férfiak és nők számának korévenkénti ingadozása, de nem olyan mértékű, mint a szerbeknél, ahol a 24–48 évesek körében a férfiak hányada egyértelműen túlsúlyos, míg az ilyen korú szerb nőké nagyjából megegyezik az össznépességben mért értékkel. Szerbiából ugyanis nemcsak a nehéz gazdasági helyzet miatt költöztek Magyarországra, hanem a katonaköteles férfiak is ide települtek a mozgósítás elől.⁸

Korábbi kutatásunk során kimutattuk, hogy a 15 éves és idősebb nők termékenységének mértékében – a cigányok kivételével – nincs jelentős nemzetiségek szerinti különbség.⁹ Arra sem mutat semmi jel, hogy az élve született gyermekek neme eltérne az össznépességben tapasztalt arányoktól. Az, hogy a gyermekkorúak a nemzetiségek körében kisebb hányadot képviselnek, az intergenerációs asszimiláció következménye, a nemek közötti korévenkénti aránykülönbségek eltérése az országos átlagtól pedig ennek az intergenerációs asszimilációnak a pótlólagos mutatója.

A családok nemzetiségi összetételét meghatározó tényezők között a legfontosabb az adott nemzetiséghez tartozók területi megoszlása. A személyes kapcsolatok kialakulásában döntő szerepe a települési aránynak van. Ha az adott kisebbség települési szintű homogenitásának mértékét egyetlen számmal szeretnénk kifejezni, akkor ki kell számítanunk *súlyozott települési arányukat*. Ezt úgy tehetjük meg, ha településenként az adott kisebbség létszámát megszorozzuk a település össznépességében képviselt százalékarányával, majd a szorzatok összegét elosztjuk a vizsgált településeket magában foglaló területen (or-

⁸ A külföldön született kisebbségi kötődésüekről részletesen lásd: Tóth – Vékás 2004.

⁹ Az erre vonatkozó adatokat lásd: Tóth – Vékás 2004.

szág, megye) élő adott kisebbség összlétszámával.¹⁰ Ezzel a mércével mérve országos viszonylatban a horvátok a legkompaktabbak, átlagosan egynegyedes képviseléssel. Hasonlóan magas a szlovének aránya (22%), akiknek a megyei koncentrációja is rendkívül erős: Vas megyében írták össze a szlovén nemzetiségűek 56%-át, ahol a súlyozott települési arányuk 39,4%. Ezt a mértéket csak a Zala megyei horvátok települési koncentrációja haladja meg. A románok és szlovákok esetében a mutató 13–14%, a németek és cigányok esetében 10% körüli, a többiekénél 3,5% és 0,03% között alakul.

A házastársak jellemzői

A *családi állást* illetően a kisebbségi nemzetiséget vallók körében a cigányság arányai térnek el leginkább az össznépesség átlagától. Míg a legtöbb kisebbség esetében az átlagot meghaladó a házastársak hányada, addig a cigányoknál ez az arány nemcsak a nagyobb gyerekszám, hanem az élettársi kapcsolatok magas aránya miatt is átlagon aluli, de szintén kevés az egyedülálló. Az ország össznépességében a gyermek családi állásúak aránya 31,5%, a cigány nemzetiségűek között viszont 45,3%. A többi nemzetiségben viszont jóval az országos átlag alatt van a részesedésük, a román nemzetiségűek esetében alig haladja meg annak felét.

A *családtípusra* vonatkozóan azt állapíthatjuk meg, hogy a kisebbségi nemzetiségűek az össznépességhez képest valamivel, de nem jelentősen nagyobb arányban élnek mind a házaspáros, mind az egyszülős családban.

Nemzetiség szerint homogám házasságnak azt tekintjük, ha a házastársak/élettársak azonos nemzetiségűnek (is) vallották magukat, attól függetlenül, hogy megadtak-e még a párjukétól eltérő nemzetiségi kötődést vagy sem. Ha ezt másként nem jelezzük, házaspároknak nevezzük a házastársi és élettársi kapcsolatban élőket is.

A cigányok esetében mind a férfiak, mind a nők körében nagyon magas az azonos nemzetiségű házastárssal élők aránya. Ennek oka a másokkal szemben fennálló nagy társadalmi távolság. Ugyanilyen hatással van csekély mértékű migrációjuk, ami az alapvetően hátrányos gazdasági, mindenekelőtt képzettségi jellemzőik folyománya. A magukat cigány nemzetiségűnek (vagy annak is) valló férfiak 58,8%-a élt magát csak cigány nemzetiségűnek valló feleséggel, 25%-uk cigány és magyar nemzetiséget adott meg, és mindössze 14,8%-uk mondta magát csak magyar nemzetiségűnek. E szerint a cigány férfiak 83,5%-a élt nemzetiségi tekintetben homogén házasságban, ami a magyarországi kisebbségek körében a legmagasabb arány. Ezzel szemben a lengyel férfiak mindössze 17,7%-ának volt lengyel felesége. A német, szlovák, horvát, román nemzetisé-

¹⁰ A részletes adatokat lásd az 1. mellékletben.

gú férjek 43–47%-a élt azonos nemzetiségű feleséggel.¹¹ A feleségek oldaláról vizsgálva az arányokat, a cigányok párválasztásának nemzetiségi irányultsága még egyértelműbb: a homogén házasságok hányada 84,9%. A másik pólust a lengyel feleségek képezik: mindössze 8,7%-uknak volt lengyel férje. Csak a német és a szlovák feleségek esetében voltak többségben (50,1, illetve 50,9%) azok a férjek, akik feleségükkel azonos nemzetiségűnek (vagy annak is) mondták magukat.¹² A cigányok, a németek és a horvátok közül a nők, a szlovákok, a románok és a szlovének körében pedig a férfiak élnek nagyobb arányban homogén házasságban. Azt is megfigyelhetjük, hogy a legtöbb kisebbség esetében a férfiaknak sokkal nagyobb arányban van olyan felesége, aki magyarnak (vagy annak is) vallotta magát.

A párválasztás természetesen nem korlátozódik a saját településre, a *belső migrációt* jelentős mértékben éppen a házasság generálja,¹³ mint például a Baramya és Tolna megyei németek esetében. A házasságok nagyobb része azonban helyben kötöttik,¹⁴ s ilyen szempontból hasznos megvizsgálni a nemzetiségileg homogén házasságok településenkénti arányait. Az állandó településterülettel rendelkező, nagyobb lélekszámú kisebbségek esetében világosan megmutatkoznak a különbségek. A szlovének területi elhelyezkedése kedvez a leginkább a homogén házasságok reprodukciójának: a homogén házasságok 63%-át írták össze olyan településeken, ahol a szlovén házastársak 60–80%-ának azonos nemzetiségű párja van, és mindössze 35%-ukat ott, ahol a homogenitás aránya 50% alatti. Utánuk a horvátok területi elhelyezkedése segíti elő a legjobban a házasságok homogenitásának a konzerválását, s egyben persze a közösség zártságát is. A románok helyzetének a kettőssége ebben a vonatkozásban is megmutatkozik. Mint tudjuk, 49,3%-uk külföldön született, ők jórészt Budapesten és az egyéb városokban élnek, míg a másik, magyarországi születésű és hagyományos településterületén élő hányaduk képezi a homogén házaspárok 33%-át azokon a településeken, amelyeken a homogén házasságok aránya 70–80%. Őket követik a szlovákok és a németek nagyjából megegyező mutatókkal.¹⁵ Alapvetően különböznek ezektől a cigányságra vonatkozó arányok. Esetükben a házaspárok mindössze 3,83%-a lakott olyan településen, ahol a cigány házastársak kevesebb mint a fele él együtt cigány nemzetiségűvel, viszont majd egyötödük ott, ahol a cigányok házastársa szinte kizárólag cigány.

A kisebbségi közösség reprodukciója szempontjából olyannyira fontos területi megoszlás mellett hasonlóan lényeges, hogy azt ezt elősegítő homogén

¹¹ A részletes adatokat lásd a 2. mellékletben.

¹² A részletes adatokat lásd a 3. mellékletben.

¹³ A kisebbségi kötődésűek belső vándorlásának részletes adatait lásd: Tóth – Vékás 2006.

¹⁴ Lásd a 4. mellékletet.

¹⁵ A Magyarországon és a külföldön született adott nemzetiségűek közötti házasságok arányát lásd az 5. mellékletben.

házasságoknak milyen a *társadalmi-gazdasági környezete*. Megvizsgáltuk, hogy a homogén házasságok milyen arányt és hányadot képviselnek a különböző fejlettségű kistérségekben elhelyezkedő településeken.¹⁶ Elemzésünk során megállapítottuk, hogy például miközben az összes településen az összes cigány házastárs 72,7%-ának van ugyancsak cigány nemzetiségű férje, illetve felesége, addig a legfejletlenebb, lemaradó kistérségekben ez az arány 80, viszont a legfejlettebb térségekben csak 60,6%. A német körében a homogén házasságok aránya a felzárkózó kistérségekben a legmagasabb, míg a fejlettebb területeken esetükben is erősebb az exogámia. Ugyanakkor a homogén szlovén házasságok csak a jórészt a fejlődő kategóriába tartozó hagyományos településterületükön képeznek jelentősebb arányt, aki onnan kimozdul, a kisebbség területi kompaktsága folytán szinte alig talál magának szlovén társat.

Ahhoz, hogy a reprodukció területi megoszlásának dinamikájára is következtetni tudjunk, össze kell vetnünk az adott nemzetiség és a homogén házasságok megoszlását. Egyrészt megállapíthatjuk, hogy például a cigányok egyharmadát a lemaradó, a német nemzetiségűek több mint 40%-át a dinamikus fejlődő, a szlovákok 42%-át és a szlovének 62,1%-át pedig a fejlődő kistérségekben írták össze. Másrészt megfigyelhetjük, hogy a németek esetében a homogén házasságok hányada a felzárkózó kistérségekben lévő településen a legmagasabb, a szlovéneket tekintve pedig szinte csak a 4. fejlettségi kategóriába tartozó hagyományos településterületükön találunk homogén házasságot.

Ha most a homogén házasságok hányadának értékéből kivonjuk az adott nemzetiségű népesség hányadának értékét, következtethetünk az adott nemzetiség reprodukciójának területi vonatkozásaira. Látjuk, hogy a bolgárok majdnem 80%-át írták össze dinamikus fejlődő kistérségekben, és ennél is magasabb, több mint 90%-os hányadát a homogén házasságoknak. Minden jel arra vall tehát, hogy ők ezeken a fejlett településeken (elsősorban Budapesten) stabilizálhatják reprodukciójukat – az asszimiláció függvényében. Ezzel ellentétben a cigányoknak egyharmada, a homogén cigány házaspároknak pedig még ennél is nagyobb hányada él lemaradó kistérségekben. Ez nem kecsegtet e kisebbségi közösség gyors felemelkedésével: a hátrányos helyzetükből kiemelkedők jó része elszakad a cigányságtól, miközben a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági jellemzők, az alacsony migrációs képesség és a nagy társadalmi távolság miatt a kilépésnek kicsi az esélye.

A legnagyobb különbségeket a szlovének esetében tapasztaljuk. Igaz, hogy több mint egynegyedük él dinamikus fejlődő kistérségekben (elsősorban Budapesten), de az itt lakókra a homogén szlovén házasságok kevesebb mint 5%-a jut. Meggyengül a kapcsolatuk a szlovén nemzeti közösséggel, amelynek reprodukciója a Vas és Zala megyei, viszonylag fejlett és versenyképes területekre összpontosul. A németeknek a felzárkózó, a szlovákoknak a fejlődő kis-

¹⁶ Mint ismeretes, a KSH a kistérségeket fejlettségük szerint öt kategóriába sorolta: 1 – lemaradó; 2 – stagnáló; 3 – felzárkózó; 4 – fejlődő; 5 – dinamikus fejlődő.

térségek településein kedvezőbbek a feltételeik a közösség reprodukciójára. Viszont a románok esetében a homogén házasságok hányada csak a lemaradó kistérségekben haladja meg a román nemzetiségű népesség arányát, de azokban jelentős mértékben, 15,3%-kal. (Az ellensúlyt a dinamikusan fejlődő kistérségek képezik, amelyekben – elsősorban Budapesten – túlnyomórészt külföldön született román nemzetiségűeket írtak össze.) Esetükben – akárcsak a horvátokéban – mindenekelőtt területfejlesztési intézkedésekkel lehetne stabilizálni a közösség reprodukcióját.

Azt is megvizsgáltuk, hogy nemzetiségenként milyen a homogén házaspárok aránya azokon a településeken, amelyeken az adott nemzetiséghez tartozók létszáma eléri a 400 főt, egyszersmind a lakosság legalább 5%-át. E kettős feltételnek a cigányok esetében 61, a németekéban 19, a horvátokéban és a szlovákokéban 6–6, románokéban és a szlovénokéban 2–2 település tesz eleget.

A cigány házastársak etnikai homogenitásának rendkívül erős voltáról eddig elmondottakat támasztotta alá, hogy a kijelölt feltételeknek megfelelő 61 település közül 55-ben a homogenitási arányuk meghaladta a 75%-ot. Ezt a mértéket más nemzetiségek egy településen sem érték el, még akkor sem, ha mind számuk, mind arányuk rendkívül magas volt. Esetükben a homogenitási arány 32 és 73 százalék között alakult, és az egyes kisebbségek nagyjából arányosan voltak képviselve a skála egész terjedelmében. Más nemzetiségekre áttérve, kiemelésre érdemes a szlovének által 66%-os arányban, de mindössze 448 fővel lakott Felsőszölnök, ahol a 189 szlovén házastárs közül mindössze 10 férfinak és 19 nőnek nincs azonos nemzetiségű párja. Ugyanakkor a szlovének által nagyjából hasonló számban, de mindössze 5,5%-os arányban lakott Szentgottárdon a homogén szlovén házaspárok aránya az előbbinek a felét sem teszi ki. Hasonló relációt tapasztalunk a két románlakta település esetében is. Míg Kétegyházán, ahol ennek a nemzetiségnek 15%-os az aránya, a román félből (is) álló házaspárok mindössze 44%-ának összetétele homogén, addig Méhkeréken ez az arány 72,5%; igaz, itt nem csak az arányuk sokkal magasabb (60%), de számuk is duplaannyi.

Míndez arra utal, hogy a házasságok homogenitását nem annyira a nemzetiiség, mint inkább a körülmények határozzák meg. Ezek sokaságában a nemzetiiségnek a településen képviselt száma és aránya nem kizárólagos, ám igen jelentős tényező, mondhatnánk szükséges feltétele, ám nem szükségszerű generálója a homogén házasságoknak. Egyrészt, a közösségi élet számtalan mozzanatának, kvázi a „szubjektív tényező”-nek néha nagyobb a súlya, mint az összes demográfiai mutatónak. Másrészt a homogén házasságoknak kedvező zártság gyakran éppen a modernizáció, a társadalmi-gazdasági érvényesülés legfőbb akadálya is, és az ennek elhárítását célzó migráció erodálja a közösséget. Abban azonban megerősíthetnek bennünket az adatok, hogy a vegyes házasságok „nemzetiségspecifikus” tényezői – a cigányságtól eltekintve – elhanyagolható hatással bírnak a körülmények befolyásához képest.

Amikor a vegyes házasságok országos arányait kisebbségenként elemeztük, megállapítottuk, hogy a magyar félből is álló párokhoz viszonyítva a *más kisebbséghez tartozókkal együtt élők* száma statisztikailag szinte elhanyagolható: a kisebbségi nemzetiségű házastársak mindössze 1–2%-ának van vele nem azonos nemzetiségű és nem magyar házastársa, miközben a statisztikailag elemezhető nagyobb lélekszámú kisebbségek esetében a házastársak 70–80%-a magyar nemzetiségűnek vagy annak is mondta magát. Nézzük az adatokat! A szerb feleségek legnagyobb hányadának, 12,5%-ának volt más kisebbséghez tartozó férje: nevezetesen horvát. A ruszin feleségek majdnem 10%-os aránya is jelentős, ellenben a cigány feleségek mindössze 0,4%-ának a férje nyilatkozott úgy, hogy más nevesített kisebbséghez tartozik.

A kisebbségiek által kötött vegyes házasságok aránya jórészt azzal is magyarázható, hogy a saját nemzetiségükön belül nem könnyű minden más szempontból is alkalmas társat találni. A kérdés, hogy van-e ilyen szándékuk, tehát hogy milyen az egyes kisebbségeknek a más kisebbségek iránti affinitása, tapasztalhatók-e e téren statisztikailag is érzékelhető megfeleltetés. Tudnunk kellene, hogy a leírható tények a körülmények vagy tudatos választás függvényei-e. A válaszhoz úgy kerülhetünk közelebb, ha megvizsgáljuk a házasságok összetételét a több kisebbség által is nagyobb számban és arányban lakott településeken. Ennek érdekében azokat a vegyes lakosságú településeket vesszük szemügyre, amelyeken egy adott kisebbség tagjai a magyarság mellett ugyanolyan vagy legalábbis jelentős arányban kerülnek kapcsolatba valamely más kisebbséggel is, és megvizsgáljuk, hogy e körülmény hogyan hat ki a vegyes házasságok összetételére.

A Komárom-Esztergom megyei Sárísápon a falu 2918 lakosából 405 mondta magát szlovák nemzetiségűnek (14%), míg az 58 német nemzetiségű mindössze 2%-ot képviselt. 167 családban legalább az egyik házastárs szlovák volt, 64-ben (38%) mindkettő. A nem szlovák házastárssal élő 38 férfi közül 7-nek (18%), a 65 nő közül 9-nek (14%) volt német házastársa, miközben a németiség a falu nem szlovák lakosságának alig 2,3%-át tette ki. A német házastársak tehát egyértelműen kapócsak voltak a szlovákok körében. A falu 30 családjában volt német házastárs, közülük 5 házaspár (17%) volt homogén. A nem német házastárssal élő 12 férfi közül 9-nek (75%), a 13 nő közül 7-nek (54%) volt szlovák párja, miközben a (más nemzetiséget nem jelölő) magyarok a faluban hatszor annyian voltak, mint a szlovákok. Az elfogadás tehát kölcsönös, és az aránybeli különbséget alapvetően a németek és a szlovákok számában mutatkozó majd hétszeres különbség magyarázza. A képlet azonban ennél sokkal bonyolultabb, ahogy az az összes kisebbségi kötődésű házastársaknak a nemzeti hovatartozásra vonatkozó népszámlálási kérdésére adott válaszkombinációiból világossá válik. Tudnunk kell például, hogy kizárólag szlovák nemzetiségűnek csak heten vallották magukat, ugyanakkor öten válaszoltak úgy, hogy ők egyaránt németek, szlovákok és magyarok.

Vizsgáljuk meg most azt a települést, amelyen Magyarországon a legtöbb szlovák nemzetiségű él. Az 1687 békéscsabai szlovák az egytizedét képezi az országban összeírt 17 693 szlovák nemzetiségűnek, de a 68 ezer fős városban csak 2,5%-os arányt képvisel, a 98 német nemzetiségű pedig a város lakosságának mindössze 0,14%-át teszi ki. Ennek ellenére az egymással alkotott párkapcsolatok aránya – nemtől függően – a nem homogén házasságok 1,3–1,8%-a a szlovákoknál, 14,8–19%-a a németeknél.

Hasonlítsuk össze a Sárísápon és a Békéscsabán kapott adatokat akként, hogy mutatkozik-e korreláció az adott településen élő kisebbségek száma és aránya, valamint a párválasztás során egymás iránt megnyilvánuló viszony között. Ha egy szlovák férfi Sárísápon úgy dönt, hogy párjának megválasztásakor nem ragaszkodik annak szlovák nemzetiségéhez, akkor az egyéb nemzetiségűek köréből 2,3%-os eséllyel találna német feleséget. Esetünkben azonban a német feleségek hányada 18,4%, és ez a várt arány nyolcszorosa, nagyjából ugyanakkora, mint Békéscsabán. Ugyanígy, a nem a homogén házasság mellett döntő német férfi 5–6-szor nagyobb arányban részesíti előnyben mindkét helyen a szlovák feleségjelöltet a magyarral szemben. A nőknél némiképp más a helyzet. A német nők Sárísápon háromszor, míg Békéscsabán majd nyolcszor nagyobb valószínűséggel választottak szlovák férfit, míg a szlovák nők Sárísápon hatszor, Békéscsabán viszont tizenkétszer nagyobb arányban döntöttek német férj mellett a velük nem azonos nemzetiségű férjjelöltek közül. Ugyanezt a számítást elvégeztük Piliscsabára és Pilisvörösvárra vonatkozóan is, és hasonló arányokat kaptunk.

Tudjuk, hogy a népességi aránnyal végzett számításokat finomítani kellene, hiszen meg kellene vizsgálni a házastársjelöltek populációjának korcsoport és nemek szerinti összetételét és még számos más jellemzőjét is, de a tapasztalt arányok már önmagukban eléggé megbízhatóan tükrözik, hogy a házastárs megválasztásában a szlovákok és a németek között kölcsönös a preferencia, amelynek mértékét leginkább a településen képviselt számuk és arányuk befolyásolja.

A homogén házasságok arányáról megállapítottuk, hogy az elsősorban az adott kisebbségnek a településen képviselt számától és még inkább arányától függ. Ugyanakkor azt is tapasztaljuk, hogy a homogén házasságok jelentős hányada olyan felek között kötött, akik egyike vagy egyikőjük sem az aktuális lakóhelyén született. Annak a statisztikai adatnak tehát, hogy a településen nagy számban és arányban élők körében nagyobb a homogén házasságok aránya, két értelmezése is van: egyfelől könnyebb azonos nemzetiségű párt találni, másfelől több lehetőség nyílik a nemzetiségi élet érzékelésére és gyakorlására.

A *belső vándorlás* hatását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a szlovák homogén házasságok majdnem kétharmadában a férj és a feleség is azon a településen született, amelyen a 2001. évi népszámlálás időpontjában laktak. Ez az arány még a szlovének és a horvátok esetében haladja meg az 50%-ot, valami-

vel nagyobb párválasztási mobilitásról tanúskodnak a németek adatai (45,1%). Az általában alacsony migrációs aktivitással jellemezhető cigányság esetében a homogén házaspároknak csak 38,9%-a esetében született a férj és a feleség is az aktuális lakóhelyén. Viszont esetükben a legmagasabb a férj vagy a feleség szülőhelyén lakó homogén házaspárok aránya. A kisszámú örmény, bolgár és görög homogén házaspárok kivételével az összes többi kisebbségnek az a gyakorlata, hogy több feleség költözik a férj lakóhelyére, mint fordítva: a szerbeknél és lengyeleknél ez az arány több mint kétszeres, a cigányoknál másfélszeres. A németek esetében viszont majdnem ugyanannyi férj költözik a feleséghez, mint fordítva.

A 35 104 *külföldön született* kisebbségi kötődésű közül mindössze 932 személy mondta magát az identitásra vonatkozó népszámlálási kérdés legalább egyike esetében a cigánysághoz tartozónak és csak 544-en cigány nemzetiségűnek. Ezzel ellentétben a ruszin, ukrán, román kisebbségi kötődésűek körében a külföldön születettek aránya meghaladja vagy legalábbis megközelíti az 50%-ot, a magukat nemzetiségük tekintetében ruszinnak vagy lengyelnek vallók körében pedig több mint 60%-ot tesz ki. A német kisebbség tagjai közül a külföldön születettek hányada nem éri el a 10%-ot, mégis jelentősen befolyásolják a demográfiai arányokat, még hozzá kedvezőtlen irányban. Hasonló a helyzet a szlovákok esetében is: a külföldön születettek mindössze 3%-a gyerekkorú (ötször kevesebb, mint az össznépességben), és a fiatalabb felnőttkorúak relatív súlya még az ő esetükben sem éri el az országos átlagot. Ezzel szemben a külföldön születettek a román, a szerb és az ukrán kisebbség korösszetételét előnyösen befolyásolják. Bár a külföldön született gyerekkorúak az ő esetükben is kisebb arányt képviselnek nem csak az országos átlaghoz, de a kisebbség egészéhez viszonyítva is, viszont a 15–39 éves korcsoport a románoknál több mint 60, a szerbeknél és ukránoknál több mint 50 százalékot tesz ki.

A házassági arányokat tekintve arra következtethetünk, hogy a születési ország a magyarországi bevándorlást követően is jelentős identitásképző tényező. Szinte az összes kisebbségnél markánsan elkülönülnek a magyarországi és a külföldi születésű házastárssal rendelkező házaspárok: ez különösen világosan megmutatkozik a szerbek, románok és ruszinok esetében. A nemzetiségileg homogén 331 szerb házaspár közül 40%-ot képviselnek azok, akik közül mindkét házastárs külföldi, 52%-ot pedig azok, akik közül mindkettő magyarországi születésű. A románoknál ez a megoszlás 31:63 százalék, míg a 78 ruszin homogén házaspár között egyetlen olyan sem volt, ahol az egyik házastárs külföldön, a másik pedig Magyarországon született volna.¹⁷

Összegezve: a külföldön született kisebbségi kötődésűek hozzájárulnak az aktív korú népesség arányának javításához, de csak közvetve játszanak szerepet

¹⁷ Lásd az 5. mellékletet.

az adott nemzeti közösség reprodukciójában, mert kevés közöttük a gyerekkorú és nagy arányban egymás között házasodnak, illetve már házaspárként érkeztek az országba. Az össznépeség és saját nemzetiségük átlagánál is nagyobb arányban élnek házasságban, de családonként kevesebb a gyerek. Miután 1990-ig szinte nem volt Magyarországra irányuló bevándorlás, főleg nem olyan, amely a magyarországi kisebbségeket gyarapította volna, csak a következő évtizedekben derül majd ki, hogy – az európai integráció hatásával párhuzamosan – a Magyarországra vándorlók milyen módon befolyásolják a magyarországi kisebbségi közösségek életét.

A 2001. évi népszámlálás megerősítette és differenciálta azt a felfogást, hogy a *nemzeti-etnikai azonosságtudat* több kiterjedésű, szimbolikusan úgy mondhatnánk, nemcsak szélessége, hanem mélysége is van. A nemzeti-etnikai azonosságtudatra vonatkozóan feltett négy kérdés (a korábbi kettővel, illetve az 1970. évi eggyel szemben) sokkal árnyaltabb elemzést tett lehetővé. A nyelvismeretre és a vallásra vonatkozó kérdések vizsgálata tovább tágítja a kutatás körét, és mód van a folyamatok dinamikájának előrevetítésére is. Az az adat például, hogy az adott kisebbség magját, a kompakt identitásúak körét a közösséghez lazábban kötődőek mekkora holdudvara veszi körül, nemcsak az asszimiláció eddigi hatásáról tanúskodik, hanem azt is megmutatja, hogy a körülmények függvényében mekkora a revitalizációs potenciál.

E több teret igénylő kérdésnek most csak azt a mozzanatát villantjuk fel, hogy az identitásnak a népszámlálási kérdésekre adott válaszok tükrében értelmezett kompaktsága milyen összefüggésben áll a vegyes házasságok arányával. Példaként a németek és a szlovákok adatait tekintjük át. A német kötődésű férfiak közül családi állása szerint 34 608, a nők közül pedig 29 426 a házastárs vagy élettárs. Vegyes házasságban a férjek 52,4%-a, a feleségek 44%-a él. Mind a férfiak, mind a nők esetében látható, hogy a nyelvi kötődés erősebben befolyásolja a házasságok homogenitását, mint a két szubjektív identitásdeklaráció. A vegyes házasságok aránya azok körében a legmagasabb, akik nemzetiségük tekintetében vallották magukat németnek, magasabb, mint a kulturálisan kötődők között. Feltételezhető tehát, hogy a német közösség tagjai a válaszadás során alapvetően a politikai nemzet értelmezését tartották szem előtt, a házasságkötéskor pedig (a számos egyéb társadalmi-gazdasági körülmény mellett) a nyelvi-kulturális szempont volt a domináns. A vegyes házasságok aránya viszont jelentősen kisebb azok esetében, akik mind a négy népszámlálási kérdés kapcsán a németiséghez tartozónak vallották magukat: 31% körüli.

A házastársi/élettársi viszonyban élő szlovák kötődésű férfiak 53,8%-ának volt vegyes a párkapcsolata, és – a németektől eltérően – majdnem ekkora volt a vegyes házasságban élő nők száma és hányada is. Esetükben nem annyira az anyanyelv fogta vissza a vegyes házasságok arányát, hanem az a körülmény, ha környezetükben használták a szlovák nyelvet, ami természetesen már a környezet nemzetiségi összetételéről is vall. Ugyanakkor a szlovák férfiak esetében

még hangsúlyozottabban jut kifejezésre az identitás kompaktsága és a homogámia közötti összefüggés: azok a férfiek, akik a nemzetiségre vonatkozó mind a négy népszámlálási kérdést illetően szlovákként azonosították magukat, alig több mint feleakkora arányban éltek vegyes házasságban (27,7%), mint az összes szlovák kötődésű férj átlaga (53,8%).

Végezetül, ha az egyes kisebbségekre vonatkozóan egybevetjük a három vizsgált komponenst, azaz a területi megoszlást, az identitás kompaktságát és a homogám házasságban élő férfiak, illetve nők arányát, akkor megmutatkoznak az ilyen statisztikai elemzés eredményei és hiányosságai is. A horvátok, a románok, a szlovákok és a németek esetében ezek a tényezők viszonylag stabilan korrelálnak. E nagyobb lélekszámú, hagyományos településterülettel rendelkező kisebbségek között jelentős a különbség az identitás kompaktsága terén, amelynek mértéke szinte párhuzamosan alakul súlyozott települési arányuk országos értékével. E trendet kevésbé szorosan követi a férfiak homogám házasságának csökkenő hányada, viszont a feleségekkel együtt számítva nagyjából megtartják a házasságok homogenitásának 45–50%-os arányát, miközben Romániában, Szlovákiában és Szerbiában a magyarság homogén házasságainak részaránya ugyanebben az időben 82–86% volt. Ezt a mértéket Magyarországon egyedül a cigányság éri el, esetükben azonban nem releváns az itt alkalmazott összehasonlító módszer, mert az identitáskomponensek közé a többi kisebbséghez hasonló súllyal nem emelhető be az anyanyelv. Emellett társadalmi távolságuk felülírja a területi jellemzőket, mi több, esetükben a területi koncentrátságot a településen belüli szegregáció magas foka miatt a település alatti területi egységek szintjén kellene mérni.

A gyermekek jellemzői

Azokban a családokban, amelyekben legalább az egyik házastárs nemzeti-ségű kötődésű (homogám és heterogám házaspárok együtt), a cigányok esetében a gyerekek 55,3%-át csak cigány nemzetiségüként, további 23%-át cigány és magyar nemzetiségüként írták össze, és mindössze 18,1%-át regisztrálták csak magyarként. A németek esetében ez az arány rendre 16,3, 20 és 57%.¹⁸ A nemzetiségileg homogám cigány házaspárok gyerekeinek 92,3%-át is cigány nemzetiségüként írták össze, miközben a szlovákok esetében ez az arány csak 61,6% volt.

Az intergenerációs asszimiláció természetesen sokkal erősebb a vegyes házasságok esetében. Ha csak a férj volt ukrán, a gyerekek mindössze 3,1%-át írták össze ugyanilyen nemzetiségüként. A vegyes házasságban élőket tekintve mind a férfiek, mind a feleségek esetében a szerbeknél és a cigányoknál követ-

¹⁸ Lásd a 6. mellékletet.

ték a gyerekek a legnagyobb arányban a kisebbségi szülő nemzetiségét, de ez a mérték még esetükben sem érte el az 50%-ot.¹⁹ A magyarországi kisebbségekre jellemző, hogy – a kisszámú bolgár és örmény közösség kivételével – a gyerekek inkább követik az anya, mint az apa nemzetiségét.

Figyelmet érdemel, hogy adott nemzetiségű (homogám és heterogám) házaspárok adott nemzetiségüként összeírt gyerekeinek száma kisebb, mint amennyit a népszámlálási statisztika a családi állás keretében adott nemzetiségű gyerekként kimutat. Ez azt jelenti, hogy olyan gyerekeket is kisebbségi nemzetiségüként regisztráltak, akik szülei nem vallották magukat az adott nemzetiséghez tartozónak. A legnagyobb arányban ez az ukránok esetében tapasztalható: a 766 ukrán nemzetiségű gyerek majd kétharmadának (487 fő) egyik szülőjét sem ukrán nemzetiségüként írták össze. Ugyanakkor viszont mindössze 990 olyan gyerek mondta magát cigány nemzetiségűnek, akinek egyik szülője sem vallotta annak magát. A disszimiláns gyerekek aránya a szlovéneknél 35%, a szlovákoknál 23%, viszont a németek és a szerbek esetében csak 8% körüli.

Eszerint a magyarországi kisebbségek körében szülők és gyerekek vonatkozásában két párhuzamos folyamat zajlik. (1) A kisebbségi nemzetiséget valló szülők gyerekeinek egy része lemond erről a kötődésről, és – legalábbis a népszámlálási összeírás során – már csak magyar nemzetiségűnek regisztráltatja magát. (2) Azokban a családokban, amelyekben a szülők a népszámláláskor nemzetiségük tekintetében már nem vallották magukat valamely kisebbséghez tartozónak (bár származásukra az esetek túlnyomó többségében utalnak az olyan egyéb kérdésekre adott válaszok, mint az anyanyelv, a nyelvtudás vagy a felekezeti hovatartozás), a gyerekek egy része ebben az értelemben is az adott kisebbséghez sorolta magát.²⁰ A két folyamatot arányba állítva azonban azt láthatjuk, hogy például majdnem 37-szer annyi gyerek mondta magát magyar nemzetiségűnek lengyel érintettségű családban, mint amennyi lengyel nemzetiséget adott meg ott, ahol egyik szülő sem deklarálta így magát. Ez a nagy aránykülönbség arra utal, hogy a lengyel kisebbségnek nincsenek revitalizációs tartalékai. Nem így viszont például az ukránok esetében, ahol a gyerekek kétharmadát, vagy a szlovákok esetében, ahol a gyerekek egynegyedét írták össze az adott nemzetiséget nem jelölő szülőkkel egy családban.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a disszimiláns gyerekek legnagyobb hányaddal Budapesten és Pest megyében mutatkoznak, de ezeket az arányokat igazán csak akkor tudjuk értelmezni, ha összevetjük őket az adott nemzetiségű népesség, illetve az összes adott nemzetiségű gyerek területi megoszlásával.

A németek esetében²¹ megyénként viszonylag arányos megoszlást tapasztalunk. Gyerektöbbség csak Pest megyében jelentkezik, ami azt jelenti, hogy a németség itt a legvitálisabb. Itt a legjelentősebb a disszimiláns gyerekek hánya-

¹⁹ A kisebbségenkénti arányokat részletesen lásd a 7. mellékletben.

²⁰ A disszimiláció kisebbségenkénti arányait a 8. melléklet mutatja.

²¹ Lásd a 9. mellékletet.

da is, ami azt jelzi, hogy az elmúlt évtizedek asszimilációs folyamatai ellenére jelentős a revitalizációs bázis is. Baranya megyében, ahol a legtöbb német él, a Magyarországon összeírt összes (házaspáros családban élő) német nemzetiségű gyerekek hányada megegyezik az azonos nemzetiségű népesség hányadával, ami egészséges arány. Ugyanakkor itt is jelentős volt a disszimiláns gyerekek száma. A szlovákok helyzete²² a németekénél kedvezőtlenebb. Miközben 28,4%-ukat Békés megyében írták össze, addig a szlovák nemzetiségű gyerekeknek csak 20%-a élt ott. Ennek alapján azt feltételezhetjük, hogy a megyében folytatódik az a folyamat, melynek következményeként erősödik a szlovákság szórvány jellege. Esetükben is Pest megyében mutatkoznak a legkedvezőbb demográfiai feltételek. Budapesten a szlovák nemzetiségű gyerekeknek valamivel kisebb hányada él, mint a szlovák nemzetiségű népességé, viszont kiugróan magas a disszimiláns gyerekek aránya. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy a fővárosi szlovákság az elmúlt évtizedekben erőteljes asszimilációs nyomásnak volt kitéve, de úgy is, hogy az utóbbi időben megváltozott körülmények között éppen ott ismerik fel mind többen és érzik fontosnak – például a népszámlálás során is – kifejezni szlovák kötődésüket.

Összefoglalás

1. Magyarországon a vegyes házasságok arányának országos mértéke – a cigányok kivételével – minden kisebbség esetében rendkívül magas, jóval magasabb, mint például a határon túli magyar közösségekben.²³ A jelenséget befolyásolja az adott csoport korösszetétele, a nemek aránya, a társadalmi-gazdasági jellemzők, és főképp a területi megoszlás, a létszám és számarány. Ezek a körülmények minden közösség esetében nagyjából azonos módon hatnak, és – a cigányság kivételével – csak másodlagos szereppel bír a „nemzeti ideológia”, a társadalmi norma indukálta eltérés.

2. A vegyes házasságok esetében nem kizárólagos a kisebbségi–magyar reláció. A különböző kisebbségek tagjai egymás között is házasodnak, és bár e házasságok abszolút száma alacsony, arányuk sokkal nagyobb, mint azt a demográfiai körülmények indokolnák.

3. Az intergenerációs asszimiláció mellett – bár az előbbinél jelentősen kisebb mértékben – megmutatkozik a disszimiláció tendenciája is, tehát amikor a magukat magyar nemzetiségűnek valló szülők gyerekei a népszámlálás során kisebbségi nemzetiségüként regisztráltatják magukat vagy kiskorúak esetében regisztráltatják így a szülők.

4. Bár a homogén kisebbségi házaspárok aránya összefügg a lakhelyük nemzeti arányaival, a házastársak jelentős hányada nem ott született. Ez

²² Lásd a 10. mellékletet.

²³ A vonatkozó adatokat lásd: Varga 1996; Gyurgyík 1998; Mirmics 1994.

arra utal, hogy a nagyobb települési súlyozott arány egyféle identitásképző tényezőnek is a leképeződése, amely közvetve hat vissza a vegyes házasságok arányára.

5. A külföldön született kisebbségi kötődésűek esetében megfigyelhető, hogy származásuknak ez a mozzanata rendkívül erős identitásképző tényező, ami a párválasztásban is megmutatkozik.

IRODALOM

- Bukodi Erzsébet (2001a): A házassági homogámia és heterogámia időbeli változása. *Statisztikai Szemle*, 2001/2. 142–162.
- Bukodi Erzsébet (2001b): A házasságkötés időzítése az egyéni életútban. *Statisztikai Szemle*, 2001/4–5. 312–334.
- Bukodi Erzsébet (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2002/2. 28–58.
- Gyurgyík László (1998): A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig. *Regio*, 1998/2. 131–149.
- Hoóz István (2002): A nyelvi asszimiláció és a házasságkötés. *Statisztikai Szemle*, 2002/12. 1082–1096.
- Jenkins, Richard (1997): *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. SAGE Publications, London.
- Liht, Sonja – Drakulić, Slobodan (1997): Kada je ime za mirovnjaka bilo žena: rat i rod u bivšoj Jugoslaviji. *Ženske studije*, 1997/7.
- Mirnic Károly (1994): Kétnyelvűség a vajdasági vegyesházasságokban. *Regio*, 1994/4. 117–127.
- Tóth Ágnes – Vékás János (2004): Határok és identitás. In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 135–190.
- Tóth Ágnes – Vékás János (2005): Lojalitás és szolidaritás. Államhatalmi homogenizálás vagy a keresztkötődések erősödése? In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések. Tér és Terep* 4. Balassi Kiadó, Budapest, 123–149.
- Tóth Ágnes – Vékás János (2006): Migráció és modernizáció. A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek társadalmi-gazdasági jellemzői. In Tóth Ágnes – Vékás János (szerk.): *Egység a különbözőségben. Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek*. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest, 137–197.
- Varga E. Árpád (1996): A családok összetétele nemzetiség és felekezet szerint az 1992. évi román népszámlálás tükrében. *Regio*, 1996/3. 82–94.

Tárgyszavak:

Család
Nupcialitás
Vegyes házasság
Etnikai kisebbségek

FAMILY AND IDENTITY. THE ROLE OF ETHNICALLY MIXED MARRIAGES IN THE REPRODUCTION OF ETHNIC MINORITY GROUPS IN HUNGARY

Abstract

The paper studies those families with married couples where at least one member of the family identified him/herself as a member of one of the 13 ethnic minority groups registered by the Law of Minorities by responding to at least one of the four questions concerning ethnic identity in the course of the population census of 2001. The authors analysed ethnically mixed marriages, examining if a conscious intention to assimilation can be pointed out in the case of mixed marriages in Hungary. They also intended to examine the disproportion in mixed marriages as an important variable, with the help of which the hidden characteristics of the ethnic relations of the social structure can be revealed.

The basic statements of the paper are as follow:

1. In Hungary, in the case of all ethnic groups except for Gipsies, the proportion of mixed marriages is higher than among ethnic Hungarians living in Romania, Slovakia or Serbia.

2. In Hungary the proportion of mixed marriages is mainly influenced by the spatial distribution of the given minority, principally by their weighted proportion in settlements. Besides, age structure and the distribution by sex emerged among the main explanatory variables.

3. Regarding the impact of the mentioned factors, there are no statistically significant differences among the ethnic minority groups living in Hungary, and differences induced by social norms have no important role. Only the Gipsy population can be considered as an exception, as in their case both social classification and the cultural pattern of the given minority result in a high proportion of homogeneous marriages.

4. Those mixed marriages where one member of the couple is Hungarian are the dominant type, but not exclusively. The proportion of mixed marriages among the members of other minority groups is much higher than one may expect on the basis of their proportion in the population of the given settlement.

5. Assimilation between generations is significant, even in the case of homogeneous marriages in minority groups, but – compared to the former proportion – a lower level of dissimilation can also be pointed out of an extent differing by minority groups.

6. Although there is a connection between the proportion of spouses belonging to a minority group and living in homogeneous marriages and the ethnic structure of the given settlement, a significant percentage of those spouses were born somewhere else, not in the given settlement. It is clear that a considerable ethnic propor-

tion in a given settlement as an element of ethnic identity indirectly reacts upon the proportion of mixed marriages.

7. In those settlements where the proportion of minority group members who were born abroad is significant, their separation can also be observed with respect to ethnically homogeneous marriages.

MELLÉKLETEK

*1. melléklet: A nemzetiségek súlyozott települési aránya megyénként
The weighted proportion of ethnic minority groups in settlements by the
counties of Hungary*

	Bol- gár	Ci- gány	Gö- rög	Hor- vát	Len- gyel	Né- met	Ör- mény	Ro- mán	Ru- szin	Szereb	Szlo- vák	Szlo- vén	Uk- rán
Buda- pest	0,05	1,32	0,11	0,05	0,07	0,53	0,03	0,10	0,03	0,10	0,09	0,02	0,08
Bács- Kiskun	0,02	2,59	0,02	6,10	0,05	12,78	0,01	0,07	0,03	1,18	2,51	0,05	0,08
Bara- nya	0,07	12,87	0,06	21,38	0,11	16,56	0,06	0,14	0,10	0,27	0,06	0,07	0,11
Békés	0,02	3,47	0,01	0,03	0,03	5,57	0,02	29,47	0,03	2,37	12,14	0,14	0,07
Bor- sod- Abaúj- Zemp- lén	0,03	18,32	0,06	0,03	2,72	18,73	0,09	0,09	6,71	0,05	16,68	0,10	0,09
Csong- rád	0,02	2,16	0,03	0,06	0,04	0,18	0,01	2,85	0,01	1,13	1,62	0,02	0,06
Fejér	0,02	4,71	19,42	0,04	0,07	3,54	0,02	0,13	0,03	0,07	0,28	0,04	0,08
Győr- Moson- Sopron	0,02	1,05	0,02	26,53	0,07	1,59	0,00	0,06	0,02	0,04	0,06	0,07	0,08
Hajdú- Bihar	0,01	6,08	0,01	0,01	0,03	0,13	0,01	16,54	0,07	0,01	0,02	0,01	0,06
Heves	0,01	13,22	0,06	0,02	0,07	0,12	0,04	6,32	0,02	0,03	3,12	0,03	0,08
Jász- Nagy- kun- Szol- nok	0,01	8,39	0,02	0,01	0,04	0,10	0,00	0,09	0,02	0,01	0,04	0,02	0,06
Komá- rom- Eszter- gom	0,11	1,65	0,04	0,03	0,10	14,45	0,03	0,14	0,04	0,04	21,77	0,11	0,07
Nógrád	0,07	11,39	0,02	0,19	0,07	24,25	0,03	0,16	0,11	0,16	20,77	0,26	0,08
Pest	0,33	3,37	0,07	0,50	0,07	8,62	0,03	0,14	0,06	12,76	22,34	0,07	0,10
So- moggy	0,03	10,31	0,03	17,03	0,07	1,76	0,01	0,24	0,07	0,33	0,07	0,48	0,12
Sza- bolcs- Szat- már-	0,04	11,43	0,04	0,02	0,03	20,13	0,02	0,08	0,03	0,01	0,07	0,02	0,16
Bereg	0,09	4,48	0,02	0,07	0,04	6,84	0,03	0,12	0,03	1,24	0,19	0,06	0,13
Tolna	0,01	2,18	0,05	39,17	0,16	8,90	0,08	0,23	0,18	0,05	0,15	39,38	0,11
Vas	0,02	1,81	0,05	0,07	0,08	6,09	0,02	0,28	0,05	0,03	0,19	0,03	0,12
Vesz- prém	0,02	6,54	0,02	43,12	0,07	0,60	0,04	0,10	0,06	0,05	0,07	0,06	0,19
Zala	0,02	6,54	0,02	43,12	0,07	0,60	0,04	0,10	0,06	0,05	0,07	0,06	0,19
Ma- gyar- ország	0,09	10,18	2,59	24,48	0,24	9,73	0,03	13,63	1,06	3,50	14,61	22,08	0,10

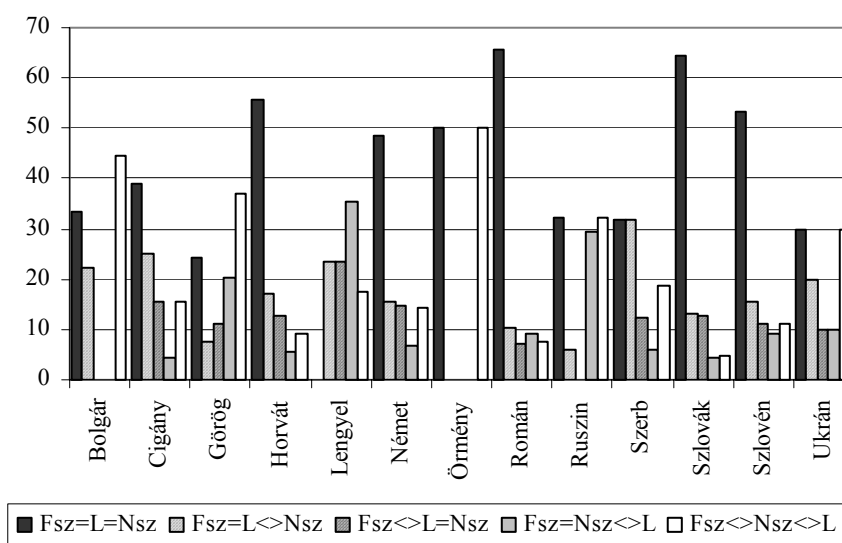
2. melléklet: Az adott nemzetiségű férj feleségének nemzetisége (%)
Ethnicity of the wife of a husband belonging to a given ethnic group (%)

Feleség \ Férj	Csak azonos	Azonos és magyar	Csak magyar	Egyéb	Nem választott	Azonos is	Magyar is
	1	2	3	4	5	1+2	2+3
Bolgár	16,2	10,2	68,8	2,3	2,5	26,4	78,9
Cigány	58,5	25,0	14,8	0,3	1,4	83,5	39,8
Görög	22,1	13,5	59,2	2,7	2,5	35,6	72,7
Horvát	33,0	14,3	48,4	2,7	1,7	47,2	62,7
Lengyel	10,9	6,8	76,2	4,2	1,8	17,7	83,0
Német	23,7	19,8	52,8	1,4	2,2	43,5	72,7
Örmény	17,6	4,1	63,5	8,8	5,9	21,8	67,6
Román	29,0	17,9	49,2	2,1	1,9	46,9	67,1
Ruszin	23,2	12,3	55,9	6,8	1,8	35,5	68,2
Szerb	27,5	4,2	60,8	5,5	2,1	31,7	65,0
Szlovák	13,6	32,8	50,4	1,5	1,7	46,4	83,2
Szlovén	19,1	20,5	56,6	2,6	1,2	39,7	77,1
Ukrán	13,8	4,6	78,2	2,8	0,6	18,4	82,7

3. melléklet: Az adott nemzetiségű feleség férjének nemzetisége (%)
Ethnicity of the husband of a wife belonging to a given ethnic group (%)

Férj \ Feleség	Csak azonos	Azonos és magyar	Csak magyar	Egyéb	Nem választott	Azonos is	Magyar is
	1	2	3	4	5	1+2	2+3
Bolgár	19,5	13,2	58,8	4,1	4,4	32,7	72,0
Cigány	59,7	25,2	13,5	0,3	1,3	84,9	38,7
Görög	26,3	16,5	49,6	3,2	4,4	42,8	66,1
Horvát	36,3	14,6	44,0	3,3	1,9	50,9	58,6
Lengyel	4,8	3,9	84,7	3,4	3,2	8,7	88,6
Német	27,8	22,2	46,2	1,1	2,6	50,1	68,4
Örmény	27,2	5,3	55,3	7,9	4,4	32,5	60,5
Román	27,0	17,0	50,7	3,0	2,4	44,0	67,6
Ruszin	12,7	7,1	71,1	6,8	2,3	19,7	78,2
Szerb	37,5	6,5	44,7	8,1	3,2	44,0	51,2
Szlovák	13,7	31,6	50,7	1,9	2,1	45,3	82,3
Szlovén	18,5	17,0	59,9	2,9	1,7	35,5	76,9
Ukrán	8,4	2,9	84,4	2,4	1,9	11,3	87,3

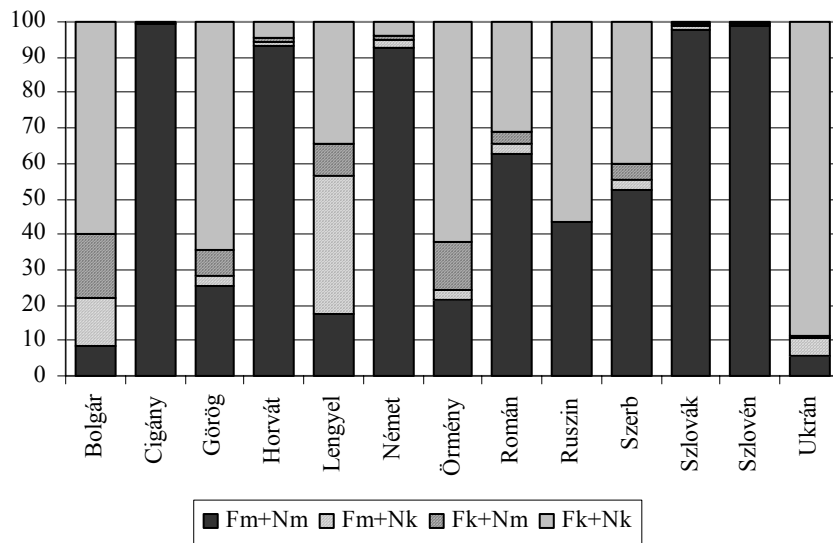
4. melléklet: Nemzetiség szerint homogén, Magyarországon született házaspárok migrációs kombinációk szerinti megoszlása
 Distribution of couples born in Hungary and living in ethnically homogeneous marriages by combinations of migration

Jelmagyarázat: A házastársak migrációs kombinációi.

Kód/jelölő	Leírás
Fsz=L=Nsz	A férj és a feleség is a lakóhelyen született
Fsz=L\diamondNsz	Csak a férj született a lakóhelyen
Fsz\diamondL=Nsz	Csak a feleség született a lakóhelyen
Fsz=Nsz\diamondL	A férj és a feleség is azonos helyen, de nem a lakóhelyen született
Fsz\diamondNsz\diamondL	A férj és a feleség nem azonos helyen és nem is a lakóhelyen született

5. melléklet: A Magyarországon és a külföldön született házastársak aránya a nemzetiség tekintetében homogén házaspárok között
Proportion of spouses born in Hungary and abroad among ethnically homogeneous couples by ethnic group

Jelmagyarázat: A házastársak születési helye.

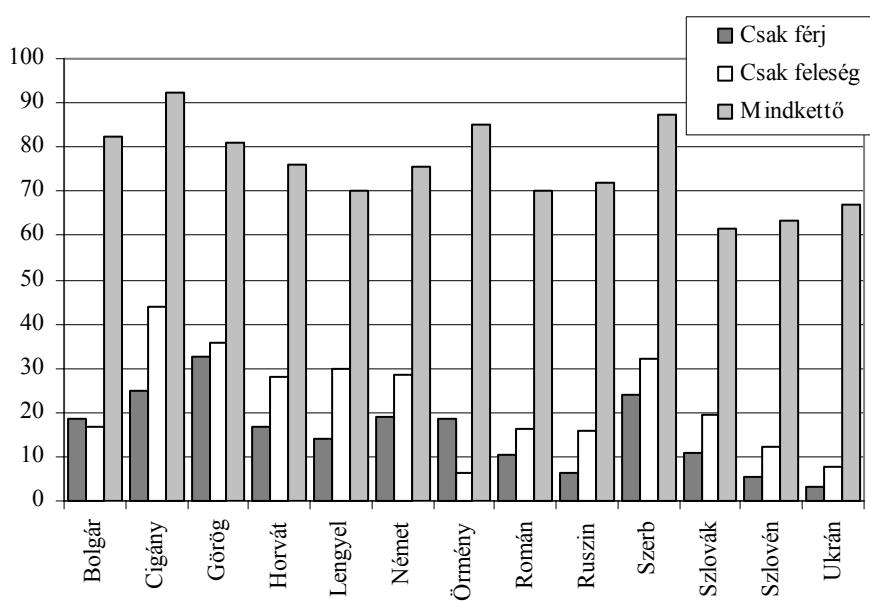
Kód/jelölő	Leírás
Fm+Nm	A férj és a feleség is Magyarországon született
Fm+Nk	A férj Magyarországon, a feleség külföldön született
Fk+Nm	A feleség Magyarországon, a férj külföldön született
Fk+Nk	A férj és a feleség is külföldön született

6. melléklet: A gyerekek nemzetisége azokban a családokban, amelyekben legalább az egyik házastárs nemzetiségű kötődésű (abszolút számban)
The ethnicity of children in those families where at least one of the spouses belongs to a minority group (absolute numbers)

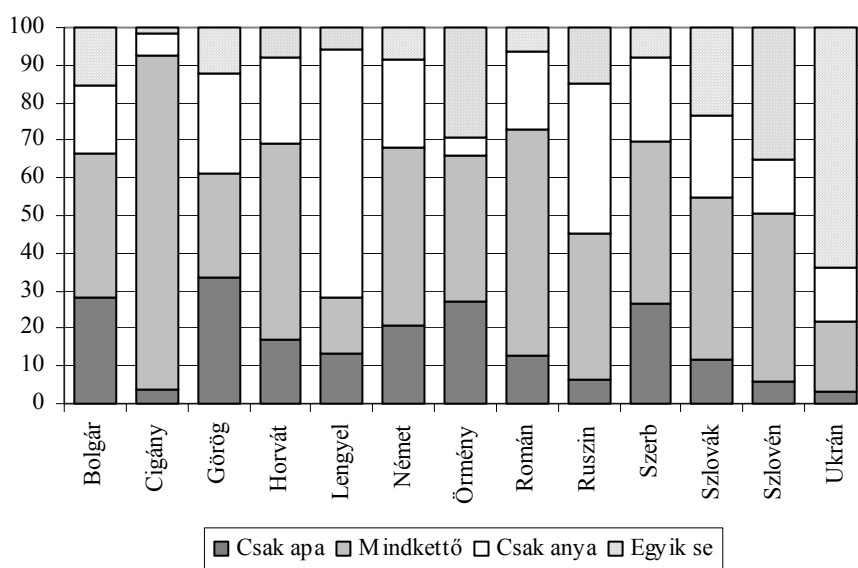
	Csak magyar	Csak adott kisebbség	Magyar és adott kisebbség	Egyéb	Nem nyilatkozott	Ismeretlen	Összesen
Bolgár	409	63	113	18	36	3	642
Cigány	16168	49441	20539	27	3049	182	89406
Görög	436	131	234	11	64	3	879
Horvát	3719	1402	966	55	303	13	6458
Lengyel	1250	155	384	20	111	6	1926
Német	14765	4204	5134	79	1505	113	25800
Örmény	163	43	30	4	28	7	275
Román	2187	565	388	52	218	13	3423
Ruszin	408	63	59	15	32	1	578
Szerb	690	401	165	30	114	10	1410
Szlovák	4731	542	1309	62	321	30	6995
Szlovén	1007	124	174	11	44	4	1364
Ukrán	2067	175	104	10	93	11	2460

7. melléklet: Az adott nemzetiségű gyerekek aránya azon házaspároknál, ahol csak a férj, csak a feleség, illetve mindkettő adott nemzetiségűnek vagy annak is mondta magát

Proportions of children of a given ethnicity in those families where only the husband or the wife or both of them identified themselves as members of the given ethnic group

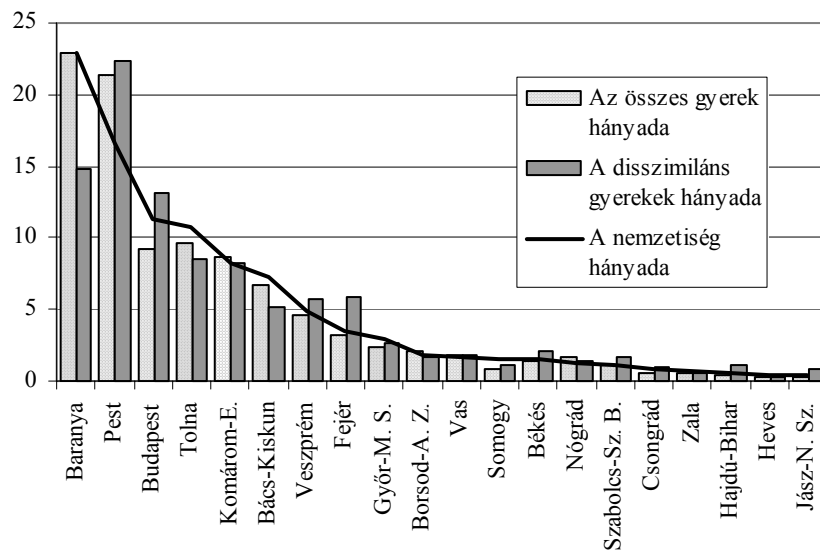

8. melléklet: Az adott nemzetiségű gyerekek azonos nemzetiségű szüleinek aránya
Proportion of parents with identical ethnicity as the given ethnicity of their children

9. melléklet: A német nemzetiségű népesség, az összes német nemzetiségű gyerek és a nem német nemzetiségű házaspárok német nemzetiségű gyerekeinek megyék közötti megoszlása

Distribution of ethnic German population, all children with German ethnicity, and the children with German ethnicity of non-German couples, by counties

10. melléklet: A szlovák nemzetiségű népesség, az összes szlovák nemzetiségű gyerek és a nem szlovák nemzetiségű házaspárok szlovák nemzetiségű gyerekeinek megyék közötti megoszlása
 Distribution of ethnic Slovakian population, all children with Slovakian ethnicity, and the children with Slovakian ethnicity of non-Slovakian couples, by counties

